

František Charvát: K některým otázkám exaktních přístupů ve společenských vědách
VPA Klementa Gottwalda, Studijní prameny, Sborník řízení a společnost 10, 1969.

Stať se zabývá tematikou na pomezí matematiky a společenských věd. Ze sociálních věd se dotýká tzv. systémového pojetí. Myslím, že právě toto pojetí umožňuje exaktizaci a operacionalizaci sociálních věd a hlavně širokou aplikaci různých matematických disciplín.

Více než na společenské vědy se práce zaměřuje na některé partie matematiky. To přirozeně ovlivňuje styl: Definice jsou jasné a přesně formulovány, funkce vět obvyklých v matematice zastávají poznámky, které uvádějí vlastnosti definovaných pojmů a interpretují je.

V první kapitole autor rozebírá vztah matematiky a sociálních věd. Vytyčuje základní znaky matematiky a sociálních věd, srovnává je v jejich podstatě a po metodologické stránce. Polemizuje s výtkami společenskovědních pracovníků vůči matematice a ukazuje, že spočívají v nepochopení současné matematiky a že přenesení základních znaků matematiky a matematického myšlení do sociálních věd není v rozporu se žádoucím stavem sociálních věd.

Kapitola druhá obsahuje elementární poznatky z teorie množin a základní matematické pojmy. Toto je využito v třetí kapitole k precizaci pojmu systému, event. struktury, ve společenských vědách.

Čtvrtá kapitola uvádí další základní pojmy z teorie množin a teorie grafů; zvláštní pozornost je věnována pojmu relace.

V páté kapitole autor nastiňuje operationalistické pojetí ve společenských vědách. Domnívá se, že operacionalizaci sociálních věd (tj. požadavek, aby gnoseologické postupy sociálních věd byly adekvátní postupům exaktních věd a aby umožňovaly aplikaci matematických výsledků a poznatků), je možno provést na základě systémového pojetí.

Kapitola šestá a sedmá obsahuje vzorce z kombinatoriky a výklad základních funkcí, tj. míry a pravděpodobnosti.

V osmé kapitole autor uvádí operationalistickou precizaci pojmu sociální skupiny na základě skupinového pojetí v sociologii. Typologie sociálních skupin je odvozena od typologie relací z teorie množin. Při rozboru vztahů v sociální skupině je použita teorie grafů, např. Fordovy algoritmy pro kritické cesty.

Další tři kapitoly se stručně zmiňují o funkcích, spojitosti zobrazení, metrických prostorech a rovnících.

Kapitola dvanáctá obsahuje teorii kvantifikačních procesů, která hraje důležitou roli ve vazbách společenských věd a matematiky. Podle autorova názoru tato teorie by měla být disciplínou o zákonitostech a prostředcích tvorby kvantitativních charakteristik (tzv. indexů). Autor vychází ze systémového přístupu a definuje pojem primitivní a složené kvantitativní charakteristiky objektu. Uvádí pozoruhodný výsledek, tvorbu složené kvantitativní charakteristiky, tzv. rovnoměrnosti stratifikace.

Pojem trendovost je precizován a zobecněn v kapitole třinácté. Trendovost je pojata jako vývojovost, časová variabilita objektů sociální reality.

Čtrnáctá kapitola obsahuje pojem matice a základní souvislosti teorie matic a teorie grafů.

Poslední kapitola má poznámkový charakter. Jsou zde načrtnuty některé charakteristiky systémů, např. závislost systémů společenské reality, systémová moc, konflikt dvou systémů.

Mnoho problémů, směrů bádání i obecných gnoseologických kategorií je v publikaci jen nastíněno a není rozváděno do větší šíře. Jak autor sám podotýká, jeho cílem je jen upozornit na možné náměty rozvíjení operationalistického přístupu v sociálních vědách. Myslím, že jich zde čtenář nalezne dostatek spolu s nezbytným matematickým aparátem, což mu může poskytnout jeden z odrazových můstků pro práci v této oblasti.

A. F.

Janusz Sztumski: Kształtowanie się poglądów na wartość moralną pracy ludzkiej
Gdańskie zeszyty humanistyczne — filozofia, zeszyt III, 1967.

Stať podává stručný přehled vývoje názorů na morální hodnotu práce od antiky až po socialistickou společnost. Zdůrazňuje, že v starověkém Řecku i Římě status společenských tříd a vrstev nebyl dán ani jejich aktivitou v produktivní činnosti, ani jejich společenskou užitečností a uvádí to do souvislosti se známým negativním hodnocením práce u Platóna a Aristotela. Naproti tomu Hesiodos a Vergilius oceňují práci rolníka (nikoli řemeslníka) a také pro Demokrita platí, že „ponos agathon“.

Autor sleduje dvojí ocenění práce v křesťanství, jež na jedné straně chápe práci jako důsledek prvotního hříchu, důsledek prokletí, neboť prací se člověk musí stavět proti přírodě; na druhé straně křesťanství už ve své

první fázi obsahuje i jisté pozitivní hodnocení práce, rozvíjené později některými řešiteli a zvlášť výrazně Lutherem a Kalvinem.

Sztumski pak připomíná různý přístup k hodnocení práce u renesančních myslitelů; všimá si rehabilitace výrobní činnosti, jež se podle jeho názoru jasně projevuje od 18. století a sleduje tento proces v dílech utopistů a klasiků marxismu. V závěru se pokouší formulovat vlastní odpověď na otázku, proč Marxovo a Engelsovo stanovisko se dosud plně neodráží ve společenské praxi socialistických zemí, tj. proč se morální hodnota práce nestala všeobecně uznávanou nejvyšší hodnotou. Hlavní příčinu obecného chápání práce (zejména fyzické) jako nutného prostředku k získání obživy spatřuje autor v první řadě ve skutečnosti, že o společenském postavení lidí dosud nerozhoduje jen jejich pracovní aktivita, a dále ve svérázném chápání společenského vzestupu, za nějž se pokládá přechod od fyzické práce k práci duševní. K úplné rehabilitaci fyzické práce — uzavírá autor — dojde tehdy, až člověk nalezne v práci plnou realizaci své lidské podstaty.

M. B.

Pierre Demondion: La promotion sociale

L'Administration nouvelle, Éditions Berger-Levrault, Paris 1966, s. 244

Autor, vedoucí pracovník pařížského ministerstva práce, se v knize, zaměřené teoreticky i prakticky, zabývá francouzskou politikou usnadňování společenského vzestupu pracujícím zvyšováním jejich kvalifikace. Osou této politiky je zákon č. 59—960 z 31. 7. 1959, sledující zvyšování způsobilosti dělníků i vyšších technických kádrů. Šetření provedené u 2500 osobností, uvedených ve slovníku *Dictionnaire biographique français contemporain*, ukázalo, že z jejich otců bylo 2,8 % dělníků, 5,4 % majitelů zemědělských usedlostí, 0,3 % zemědělských dělníků, 17,2 % vedoucích podniků a 45,1 % příslušníků tzv. svobodných povolání a vyšších úředníků. Ze srovnání společenského původu těchto osob se skladbou obyvatelstva v r. 1900 (46 % zemědělců, 30 % dělníků, 5 % vedoucích podniků, vyšších úředníků a svobodných povolání) vysvítá, že synů dělníků a zemědělců (bez zemědělských dělníků) je mezi nimi desetkrát méně, zatímco potomků příslušníků nejvyšších vrstev je třináctkrát více. Pokud jde o jednotlivá povolání, 42 % významných lékařů pochází z rodin příslušníků svobodných povolání, stejně jako 37 % vyšších úředníků, 42 % důstojníků a 50 % diplomatů. Z toho autor vyvozuje, že více než sto padesát let po francouzské revoluci, jež zrušila právní výsady rodu, trvají v této zemi ještě v široké míře výsady faktické. Podle výsledků šetření se přisuzují úspěchy v životním uplatnění především práci (29,9 %), mravním vlastnostem (11,6 %), rodině (9,2 %), štěstí a nadání (po 9 %), povolání, stykům, rozumovým schopnostem a studiím či vlivu učitelů (po 5 %). Tyto činitele sociální mobi-

lity pak autor dělí na individuální (vůle k úspěchu a ostatní osobní vlastnosti) a kolektivní (šance, rodina a styky, školní vzdělání).

F. P.

Nové vydání Maxe Webera

Jedním z nevýznamnějších sociologů počátku tohoto století v Německu byl nesporně Max Weber. Jeho hlavní dílo *Wirtschaft und Gesellschaft* však vyšlo teprve posmrtně (2. vydání 1926, 4. vydání 1956). Zvláštní zájem věnoval autor otázce práva. Nyní vyšla jako zvláštní svazek edice *Soziologische Texte* kniha, vyjímající z díla *Wirtschaft und Gesellschaft* partii o právu pod názvem *Rechtssoziologie*. Osudy tohoto díla jsou podivuhodné. Literární pozůstalost Weberova byla uložena v pruském státním archivu, ale za války se ztratila. Jen rukopis této části o právu, který byl darován jeho žákovi profesoru Loewensteinovi ve Spojených státech, se zachoval a bylo ho vydatně použito při publikování této knihy.

Vydavatel opatřil knihu obsáhlým úvodem o Weberově sociologii práva. Bylo to tím potřebnější, že jde o výňatek z obsáhlejší práce a že by proto bez tohoto úvodu některé souvislosti nebyly čtenáři dosti jasné.

Toto vydání je třeba považovat za velmi pozitivní přínos německé literatury, tím spíše, že tomuto tak významnému sociologovi česká i slovenská věda věnovala dosud poměrně málo pozornosti. V češtině máme zatím jen překlad jeho přednášky *Politika jako povolání*. Bylo by dobře tuto mezeru jak v sociologii, tak v právní filosofii vyplnit.

—a.—

Stanley Milgram: Conditions of Obedience and Disobedience to Authority

International Journal of Psychiatry, 6, 259 až 276, 1968.

Práce přináší souhrnnou zprávu o celé řadě experimentálních studií, které se zabývají velmi významným typem mezilidských vztahů: studují konflikty, které vznikají za situace, kdy experimentátor nařídí subjektu, aby škodil jiné osobě. Laboratorní procedura sestává ze situace, v níž naivní subjekt má přidělovat stále rostoucí tresty (elektrické šoky) „oběti“, smluvené s experimentátorem. Závislou je pak maximální šok, který je pokusná osoba ochotna udělit dříve, než odmítne v pokusu pokračovat. Experiment údajně sleduje, jak působí trest na paměť: pokusná osoba je tu v roli učitele, který podle příkazů experimentátora trestá rostoucí neúspěchy v učení smluveného subjektu stále vyššími fiktivními elektrickými šoky, které oběť konečně zjevně ohrožují. Pokusná osoba se tak postupně dostává do situace, v níž musí řešit konflikt mezi dvěma nekompatibilními požadavky sociálního pole. Zároveň se tu uplatňuje celá řada situačních proměnných,

z nichž některé mají základní význam pro úroveň poslušnosti. Hlavním závěrem experimentů je však zjištění, že pro většinu lidí je velmi obtížné odmítnout poslušnost experimentátorově autoritě — pokus v Yale dokončilo až k nejvyššímu šoku (450 voltů) 62 % pokusných osob.

Pokusy studují především sociálně psychologickou problematiku; jejich závěry nicméně ukazují velmi závažné společenské souvislosti. Byly prováděny na Yaleské universitě,

kde jsou mezilidské konflikty již po dlouhou dobu studovány a vedou autora k velmi znepokojivému závěru: typ charakteru, který produkuje současná společnost, není podle něho s to uchránit jedince od brutality a zneužití zhoubnou autoritou. Lidé jsou za určitých okolností ochotni poslouchat bez zábran — pravděpodobně i proto, že současná kultura neposkytuje adekvátní modely neposlušnosti.

D. L.